

היה נכון בחולות

לתנועות הנוער היה מקום מרכזי בתרבות
ההתנדבות של היישוב, ולצופי תל אביב היה מקום
מרכזי בתוכן. ההתארגנות, שהחלה כעיסוק לילדים בשעות
הפנאי, גויסה עם גיל ההתבגרות גם למאבק הלאומי, אבל לא
אחת הפנו התנועות את מרצן גם זו נגד זו // **אילן שחורי**

שיזם את הקמת התנועה היה רוברט בֶּדֶן-פֶּאוּאָל, קצין בצבא הבריטי שביקר לא מעט את הנוקשות של צבאו במלחמת הבורים (ראו כתבה בגיליון זה). ב-1899, בעת המצור על מאפקינג, הקים בֶּדֶן-פֶּאוּאָל גדוד נערים להגנה על העיר, בירתה של מדינת החסות צ'ואנלנד, היום בוטסואנה שבדרום אפריקה. בֶּדֶן-פֶּאוּאָל הכתיב לנערים כללי התנהגות, ורובם הפכו בהמשך לעקרונות הצופיות ופורסמו בספרו Scouting for Boys – 'צופיות לבני הנעורים'. הספר, שראה אור ב-1908, היה לרב מכר עולמי ומחברו אף הוזמן להרצאות ברחבי העולם. ב-1907, לאחר ששב מדרום אפריקה לאנגליה, החליט בֶּדֶן-פֶּאוּאָל להקים גדוד צופים בפרבר הלונדוני קריסטל פאלאס, וב-1910 ביקש ממנו מלך אנגליה אדוארד השביעי להתמסר לתפקידו כראש תנועת הצופים. ב-1912 הוכרה הסתדרות הצופים האנגלית בחוק הבריטי.

לחמת העולם הראשונה עוררה בקרב בני הנוער בארץ רצון לפעילות בעלת אופי צבאי למחצה. בימים שלאחר המלחמה, ובעיקר לאחר הכיבוש הבריטי, התמקדה תרבות הנעורים בפעילויות ספורט, פיתוח הגוף, יציאה לטבע וטיולים, ואלה נעשו ברובן במסגרת בתי הספר העבריים כמו גימנסיה הרצליה בתל אביב ובית הספר הריאלי בחיפה. תנועת הצופים העבריים הוקמה בתל אביב הקטנה, שהעירייה שלה הייתה הראשונה שתמכה בפעילות הצופים באופן רשמי, ושנותיה הראשונות היו רצופות מחלוקות ומאבקי כוחות בין מנהיגים כריזמטיים.

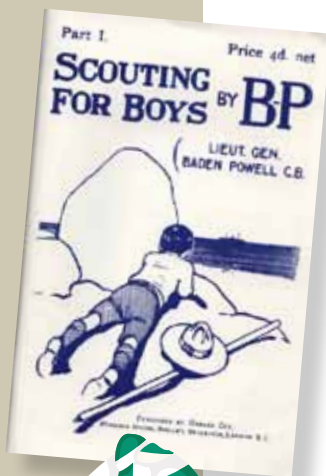
מדרום אפריקה לפולין
הצופיות העברית בתל אביב נוסדה עשרים שנה לאחר הקמת גדוד הצופים הראשון בעולם. מי

השטח האפור שבין חינוך לשעות הפנאי לבין פעילות צבאית. גדוד הצופים הקשישים, 1928
מאוסף מקסים ליברמן

בדן-פאואל עשה נפשות לארגון הנוער שהקים וערך מסעות בעולם כדי לשכנע רבים להצטרף לתנועה ולהקים סניפים חדשים. באפריל 1921 הוא הגיע לארץ ישראל, אך משום מה ביקר רק בירושלים, שם נפגש עם ראשי הצופים בעיר, ואילו מנהיגי התנועה בתל אביב, ובראשם צבי נשרי, חוו מפח נפש לא קטן. עוד קודם לייסוד הצופים קמה בגרמניה ב-1896 תנועת נוער בשם ונדרפוגל – ציפור נוד – שלא נשאה אופי צבאי אלא הייתה מעין תנועת נגד לתרבות העירונית המודרנית, וחניכיה הדגישו ערכים רומנטיים כמו יציאה לטבע וטוהר מידות.

ב-1911 תורגם הספר 'צופיות לבני הנעורים' לפולנית, ועד מהרה הוקמו גם בפולין ובגליציה גדודי צופים. רובם הגדול היו בעלי אופי קתולי והיו סגורים בפני יהודים. בעקבות פנייה של אגודת ההתעמלות 'דרור' לקח על עצמו המורה אריה כרוך מלבוב את המשימה להקים גדודי נוער עבריים ברוח הצופיות של בדן-פאואל. ב-1912 ארגן כרוך בעירו קורס לצופיות שיועד לראשי קבוצות מגליציה, וב-1914 ארגן קורס דומה לחברי תנועת השומר הצעיר שקמה בלבוב שנה קודם לכן. גם השומר הצעיר דגלה בצופיות וטיפחה זיקה לטבע וגאווה לאומית. ב-1920 עלה כרוך לארץ ישראל, ושנה אחר כך התיישב בחיפה והחל ללמד בבית הספר הריאלי בעיר. ב-1925, לאחר שהצליח לשכנע בדבר את מנהל הריאלי ארתור בירם, הקים כרוך בחיפה שבט צופים שכונה 'משוטטי בכרמל', ובהמשך אף עמד בראש ההנהגה הארצית של התנועה.

בחולות

גישושים ראשונים להקמת תנועת הצופים בארץ ישראל בסגנון התנועה האירופית החלו עוד בשלהי התקופה העות'מאנית. ב-1916 הגיעה הנחיה מאיסטנבול לפתוח בהכנות להקמת התנועה, אולם הגעתה של המלחמה לשערי הארץ ב-1917 עיכבה את העניין. בתקופת מלחמת העולם פעלו באזורים שונים בארץ קבוצות שעסקו בפיתוח הגוף ובטיולים ברחבי הארץ, ובהן אגודת הרצליה שהוקמה בגימנסיה הרצליה בתל אביב ואגודת המשוטטים שהוקמה

ארגן את הנוער להשתתפות במאמצי ההגנה. 'הגנרל' רוברט בדן-פאואל, סר הוברט פון הרקומר, 1903 אוסף הדיוקנאות הלאומי

ספרו של רוברט בדן-פאואל תורגם לשפות רבות ועודד את הקמתן של תנועות נוער ברחבי אירופה

גישושים ראשונים להקמת תנועת צופים בארץ ישראל החלו עוד בשלהי התקופה העות'מאנית, אולם הגעתה של המלחמה לשערי הארץ ב־1917 עיכבה את העניין

למעבידו ולכפופים לו, בנוסח העברי הובטחה נאמנותו של הצופה לעמו, לארצו ולשפתו. בראשית הדרך לא נקראו קבוצות הצופים בתל אביב שבטים אלא קהילות, ואחר כך סניפים, ובהמשך התאגדו כולן יחד ונקראו קהילת הצופים. את המונח שבט טבע אריה כרוך במחצית השנייה של שנות העשרים. עד 1920 נערכו הפעילויות במקומות פנויים ברחבי תל אביב הקטנה, בעיקר בחולות שהיום מהווים את מרכז תל אביב, ואז קיבלו חברי קהילת הצופים צריף מט ליפול בשדרות רוטשילד, סמוך לפינת רחוב החשמונאים של היום. שנה אחר כך תרם יעקב גרנובסקי, אביו של אחד הפעילים, כסף להקמתו של צריף חדש. לימים טענו ראשוני החברים כי שמו של רחוב החשמונאים ניתן לו על ידי העירייה על שם גדוד הצופים שפעל ברחוב. ב־1925, כשהקהילה כבר מנתה עשרות חברים, קיבלו חבריה צריף חדש בפינת הרחובות מלצ'ט והחשמונאים. המבנה נחנך בטקס מרשים וזכה לשם הצריף הירוק, שם שנותר זכור לטוב בקרב ותיקי התנועה. מאוחר יותר נבנה במקום הצריף הירוק מבנה בטון גדול ששימש את חברי התנועה שנים רבות.

נשרי, המנהיג הראשי, אסף סביבו עוזרים אחדים, ובהם חיים קלר, אלכסנדר מרגלית ולאה גיחון, ואלה סייעו לו ככל שיכלו, אך הוא לא מצא מוסד שיפרוס את חסותו על הצופים.

בחיפה ביזמתו של המורה פנחס כהן מבית הספר הריאלי. עם תום המלחמה נעשה ניסיון לאחד את הקבוצות השונות. בחול המועד פסח תרע"ט (17.4.1919) נערך בתל אביב כנס ובו הוחלט לייסד הסתדרות ארצית שתאמץ לעצמה את השיטה של בדן-פאואל, ואז אף הציעו את התרגום לעברית – צופים. הרוח החיה בכנס היה צבי אריה נשרי (אורלוב), המורה הראשון לספורט בגימנסיה הרצליה. הוא נבחר לראש התנועה ותוארו הרשמי היה 'מנהיג ראשי'. חמישה חודשים אחר כך, באלול תרע"ט (1919), התכנסה בגימנסיה הרצליה הוועידה הראשונה של הסתדרות הצופים ודנה בנושא הארגון והחניון של התנועה. באי הוועידה התאימו את הכללים שהגה בדן-פאואל לצופיות העברית. כך למשל במקום הקביעה כי הצופה יהיה נאמן למלכו, לארצו, למדריכו, להוריו,

תנועת הנוער ונדרפוגל – ציפור נוד – שהוקמה בגרמניה לא נשאה אופי צבאי אלא רומנטי, והיא השפיעה על תנועת השומר הצעיר. הסמל של תנועת ונדרפוגל וחברי התנועה צועדים, 1930 ארכיון הבונדס הגרמני

[צופים]

המלה Scout הגיעה לאנגלית דרך הצרפתית העתיקה מהפועל הלטיני auscultare – להקשיב – שאומץ לתיאור פעילות צבאית של סיור שנועד ללקט מידע מודיעיני. שמה של תנועת השומר הצעיר הגיע מתיאור של תפקיד דומה. בחירת השם קן לבסיס הפעילות של השומר הצעיר הושפעה מתנועות ונדרפוגל – ציפור נוד – שכן הקן הוא ביתה של הציפור. במקרא רווחת המלה שומר במגוון תפקידים: "שומר הפלים" (שמואל א' י"ז, כ"ב), "שומר הבגדים" (מלכים ב' כ"ב, י"ד), "שומר הנשים" (אסתר ב', ג'), וכמובן גם "שומר ישכאל" (תהלים קכ"א, ד') אשר "לא ינום ולא יששן". המלה צופה, שנבחרה כתרגום למלה Scout, נדירה יותר ומשמשת לתיאור תפקיד שעיקרו השקפה למרחק ממקום גבוה: "וַיֵּלֶךְ הַצֹּפֶה אֶל גֵּג הַשָּׁעַר אֶל הַחוֹמָה, וַיֵּשָׂא אֶת עֵינָיו וַיֵּרָא וַהֲנֶה אִישׁ רֹץ לְבָדוֹ" (שמואל ב' י"ח, כ"ד).

מעמדם של חברי קהילת הצופים הידרדר ב-1928, עם הקמת ארגון צופים חדש בתל אביב – 'הסתדרות הצופים הקשישים' – חבריו היו אריסטוקרטים, בני עשירים, מכובדים ובעיקר מקושרים. הארגון הוקם על ידי איש החוגים האזרחיים יעקב קורלנד בסיועם של הצופה הוותיק דוד אלמגור והצעיר יעקב גולדין, במטרה שהחברים המבוגרים יותר – ומכאן השם קשישים – ישמשו גם עתודה לארגון ההגנה המחתרתי ולאתגרים לאומיים נוספים. בארגון היו בעיקר צעירים בני 14 ומעלה שכבר היו מסופחים להגנה, והכוונה הייתה לצרף אותם למסגרת קהילת הצופים הקיימת, אלא שקורלנד ושפירא לא הסתדרו ביניהם והסתדרות הצופים הקשישים הוקמה כיחידה נפרדת בתל אביב. חבריה היו נאמנים לשיטה האנגלית ולסממניה החיצוניים, והוויכוחים האידאולוגיים שאפיינו את צופי תל אביב נדחקו הצדה. הדגשת הסממנים החיצוניים של תנועת הנוער – תלבושת, סמלים, מסדרים וגיוני טקס – אפיינה גם את בית"ר, תנועת הנוער של המחנה הרוויזיוניסטי שהוקמה באותה תקופה. נוסף לסכסוך עם הסתדרות הצופים הקשישים עוררה פעילותו של יעקב שפירא במהלך השנים

בהיעדר גיבוי מוסדי נאלץ נשרי לתת עצמאות לראשי הגדודים, והללו משכו כל אחד לכיוון שבו האמין אגב מריבות, התפטרויות ומשברים בלתי פוסקים. ב-1922 הצליח נשרי לקבץ את רוב קהילת הצופים בתל אביב לקבוצה אחת, אך המריבות והוויכוחים לא פסקו, ולקראת מחצית שנות העשרים הרים נשרי ידיים והתפטר.

ימי שפירא

עוד קודם לעזיבתו של צבי נשרי עלה ארצה מפולין יעקב שפירא הנמרץ והקפדן ששימש ראש קן השומר הצעיר בסלונים. הוא השתלב עד מהרה בקהילת הצופים ובזכות ניסיונו הצליח לאחות את השברים בין החברים. לא כולם אהבו את שיטות פעילותו ואת דרכו החינוכית הקפדנית, אך התוצאות דיברו בעד עצמן. ב-1927, שנתיים לאחר עלייתו, כבר היה שפירא המנהיג של צופי תל אביב וארגן את כל הגדודים בעיר.

שבטים של הצופים קמו גם בירושלים ובחיפה, אך צופי תל אביב היו רבים מהם באופן משמעותי. תעודת הצופה של המחבר

חברי 'הסתדרות הצופים' הקשישים' היו אריסטוקרטים, בני עשירים, מכובדים ובעיקר מקושרים

ודוד אלמגור, מאבות הצופיות בארץ, פיקד על החטיבה הימית. צופי ים הוקמו למעשה כבר ב-1921, אך החלו לפעול בצורה מאורגנת רק לאחר שחברו להסתדרות הצופים הקשישים כחטיבה נפרדת. החטיבה הימית התפתחה במהירות. החברים הצליחו לרכוש סירות וציוד רב, ולימים לקחו חלק נכבד בהורדת מעפילים בלתי לגליים מהספינות שארגנה ההגנה. הבריטים בדקו לעתים אם פעילות צופי ים אכן מסתפקת בצופיות, והתוצאות היו לשיעיות רצונם. צופי ים התאמנו תחילה בירקון ובהמשך גם בים התיכון. הם הרבו בהפלגות לאורך חופי הארץ כדי להרגיל את הבריטים שפעילותם היא אמנם צופית טהורה. ליד הצריף שנבנה על שפת הירקון הוקם תורן גבוה מאוד ובראשו פנס איתות אדום. הדלקת הפנס אותתה לצוותים שהפליגו כי לא יחזרו לחוף מחשש שהבריטים יתפסו את הנשק שהוסתר בסירה. צופי ים הפליגו לחיפה ולעכו, ובראשית שנות השלושים הגיעו בשתי סירות גם לביירות ולפורט סעיד. ב-1937 החליטו חברי צופי ים להיפרד מהסתדרות הצופים הקשישים ולהקים קהילה

רוגז רב והתנגדויות גם בהנהגה הארצית של צופי ארץ ישראל, הנהגה שצברה כוח רב במהלך שנות השלושים עם הרחבת פעילות הצופים לכל רחבי הארץ. אריה כרוך, שעמד בראש הנהגת הצופים באותן שנים, פעל לסלק את יעקב שפירא מהנהגת התנועה, ובסוף 1941 אכן הצליח בכך, לאחר שעירב בהחלטה את ישראל רוקח, ראש עיריית תל אביב, ואף את מחלקת החינוך של כנסת ישראל, ארגון הגג של היישוב שהנהגה הארצית של הצופים הייתה כפופה לו.

בים וביבשה

בהסתדרות הצופים הקשישים היו בתחילת הדרך שתי חטיבות – צופי יבשה וצופי ים. יצחק קורלנד היה המפקד הכללי, בנימין נייאר (נאור) ויחזקאל סחרוב פיקדו על החטיבה היבשתית,

אחרי מלחמת העולם הראשונה התגשם רעיון התנועה גם בארץ ישראל. ועידת היסוד של הסתדרות הצופים בארץ ישראל, פסח תרע"ט (1919)

העירייה אירחה קבוצה של צופים מארצות הברית וביקשה מהסתדרות הצופים הקשישים להדריך אותם בתל אביב. בתגובה פנה יעקב שפירא, ראש קהילת הצופים, במכתב למזכיר העירייה יהודה נדיבי. הוא ציין כי קהילת הצופים היא הגוף הוותיק יותר, וביקש לוודא כי חניכי הצופים הקשישים אינם זוכים להעדפה מוסדית. תשובת נדיבי הייתה לקונית אך מפויסת:

רשמנו לפנינו את תוכן מכתבכם הנ"ל, ואמנם ידוע לנו כי קיימים בתל אביב מלבד הצופים הקשישים גם ארגונים אחרים וביניהם ארגונכם. באשר למקרה שקרה, נודע לנו רק לפתע פתאום על ביקור הצופים האלה מארצות הברית, והתקשרנו טלפונית עם אותם האנשים השייכים והקרובים לענייני הצופים ואשר אפשר היה להשיגם על ידי הטלפון (ארכיון עיריית תל אביב, תיק 3926 א', חטיבה 4).

בתשובה מובלע לעג לרש: הארגון שלכם אמנם ותיק וידוע, אך אנשי הסתדרות הצופים הקשישים גרים בבתים שמותקן בהם טלפון. ראש העירייה ישראל רוקח העריך מאוד את פעילותם של הצופים הקשישים והרבה לבקר במסדרים שערכו לצד מגדל המים ברחוב

נפרדת, ובחרו לעצמם את השם 'זבולון'. איש הים מנחם סלע נבחר לעמוד בראש הקהילה החדשה. ההבדל בין קהילת הצופים לבין הסתדרות הצופים הקשישים לא התמצה בפעילות המחתרית. רוב החברים בקהילת הצופים השתייכו לשכבות העממיות וחלקם הגיעו ממשפחות של מחוסרי עבודה וקשי יום, ואילו חברי הסתדרות הצופים הקשישים הגיעו ממשפחות עשירות ומקושרות יותר. על אף שגם הסתדרות הצופים הקשישים לא זכתה לחסות מוסדית, הקשרים של ראשיה עם המשפחות הוותיקות והעשירות בעיר, עם אנשי ההגנה, ובעיקר עם ראש העירייה ישראל רוקח, הזרימו כסף שאפשר את הפעילות בים וביבשה, וזמן קצר לאחר הקמתה אף הוקצה לפעילותה שטח נאה סמוך למגדל המים ברחוב מזא"ה.

קרובים לצלחת ולטלפון

למרות המתיחות בין קהילת הצופים לבין הסתדרות הצופים הקשישים התאחדו בחורף 1930 שתי הקבוצות תחת השם 'הסתדרות הצופים העברים בא"י סניף תל אביב', ובראש עמד צבי נשרי, אך נראה שהאיחוד לא החזיק מעמד זמן רב.

בקיץ 1933 התרחש אירוע הממחיש את ההבדל בין שתי הקבוצות התל אביביות.

הוויכוחים נמשכו, והמייסד הרים ידיים והתפטר. צבי נשרי עם ראשי הגדודים בתל אביב, 1921

המדריך הקפדן שנכנס לנעליו של נשרי הצליח לייצב את פעילות התנועה. יעקב שפירא, 1930

בסך

תנועות הנוער סיפקו ליישוב הזדמנות לדמיון צבא ומדינה. העימות עם הבריטים לא איחר להגיע

במהלך מלחמת העולם השנייה אירעו תקריות אחדות בין צופי תל אביב לבין שלטונות המנדט. הבולשת הבריטית ניסתה למנוע ממדריכי הצופים לערוך תרגילי סדר ברחובות תל אביב. בט' בניסן תש"ב (1942) פנה חיים בוגרשוב, מנהל גימנסיה הרצליה, לראש עיריית תל אביב ישראל רוקח וכתב:

מדריך פעולות החבר ג"מ במוסדנו נוהג להוליך את התלמידים בסך בדרכם למקום הפעולות. בתחילת השנה היו מקרים שהוא נעצר על ידי שוטרים שדרשו ממנו לפזר את התלמידים לפי החוק של איסור הליכה בסך. באנו בזמנו בדברים עם המיור שיף המנוח וקיבלנו ממנו הבטחה שלא יהיו לנו קשיים, ואמנם לאחר זה לא קרו מקרים של הפרעה מצד המשטרה. אולם לפני זמן מה נקרא המדריך שלנו אל הקפטן מורטון, מפקד הבולשת בתל אביב, שהעיר לו על האיסור המוחלט בהליכה בסך, אלא אם כן יש רשות על כך מאת מושל המחוז ... נהיה אפוא אסירי תודה לכבודו אם יוכל לעזור לנו בהשגת הרישיון הדרוש (ארכיון עיריית תל אביב, תיק 3926 ב', חטיבה 4).

הצעדה סימלה סדר וארגון שהדאיגו את הבריטים. צופים ברחובות תל אביב, 1936
ארכיון עיריית תל אביב

הדלקת הפנס אותה לצוותים שהפליגו כי לא יחזרו לחוף מחשש שהבריטים יתפסו את הנשק שהוסתר בסירה

מזא"ה. לאחר ביקור שערך בתערוכה שנפתחה בצריף בפסח תרצ"ט (1939) ניצל מפקד הצופים הקשישים את ההזדמנות כדי לדרוש סיוע כספי:

במשך 12 שנות קיומנו חינכנו מאות חברים אשר הביאו ומביאים תועלת מרובה לעירנו ולארצנו. רבים מהם ממלאים כיום תפקידים אחרים ביותר בעמדות היישוב בחזית ובעורף ... אלא שהתפתחות עבודתנו כמעט שאינה אפשרית הלאה בלי שנפתור את שאלת המועדון שלנו. אנו מונים למעלה מ-600 חברים, ולהם המועדון הצר במגדל המים ברחוב מזא"ה. בצפיפות בלתי נורמלית כזו אין אפשרות של פעולה. בשים לב למצב זה הגנו מפנים את תשומת לב כבודו לדרישותינו כדלקמן: א. להקים צריף מאחורי מגדל המים ברחוב מזא"ה אשר ישמש לנו למועדון, ואנו מוכנים להמציא לעירייה 50 לא"י בתור תרומה, והעירייה תוכל להוציא את הסך הנ"ל להוצאות הבניין ... ב. הואיל וחלק מן הפעולות דורשות מקום רחב לשם לימוד תרגילי סדר, עריכת מפקדים וכדומה ... אנו מבקשים לתת הוראה לאחד מבתי הספר העירוניים בתל אביב להעמיד לרשותנו, לפחות אחת לשבוע, חצר בית ספר בקרבת מועדוננו (שם).

העדה

כאמור, את ההתארגנויות הראשונות של הצופים בארץ הובילו מורים מהגימנסיה בתל אביב ומבית הספר הריאלי בחיפה שהבינו את הפוטנציאל הגלום בחינוך הלא פורמלי עבור תלמידיהם, אבל בתי הספר הללו לא תמכו בפעילות באופן רשמי.

המעורבות של בתי הספר עצמם החלה ב-1929, עם הקמתו של ארגון צופי לבנות

ממגרשי החולות, מחורשות השקמים ומחצרות בתי הספר עברו שבטי הצופים בהדרגה אל שולי העיר המתרחבת. מפת נדידתם של ארבעת שבטי הצופים הראשונים בתל אביב

1982 – חורשת רמז ארלזורוב (סמוך לגימנסיה הרצליה החדשה)

1949 – אלנבי 115 פינת יהודה הלוי

1938 – ליד תאטרון הבימה (מגרש השקמים), כיום גן יעקב

1959 – מחנה קריית מאיר, כיום גן דובנוב

1947 – אבן גבירול 71, כיום קניון גן העיר

1921 – רוטשילד פינת החשמונאים

1925 – מלצ'ט פינת החשמונאים 25

1962 – ליד ג'ורג' 7 (פרדס גיטנר)

1930 – ביל"ו

1949 – שפרינצק 4, כיום הסינמטק

1928 – מזא"ה 36 (צריף ליד מגדל המים)

1935 – אחד העם (בניין גימנסיה הרצליה הישן)

1932 – לילינבלום 7

מקרא:

קהילת הצופים

הסתדרות הצופים הקשישים

שבט זרובבל – עדת הצופים

שבט דיזנגוף

צופי הגמנסיה

דתיות. לאה גיחון-מרגלית, מורה בבית הספר הדתי 'תלפיות' שבתל אביב, יזמה את הקמת הארגון בעיקר עבור תלמידותיה. ד"ר יהודה מהרשק, מנהל בית הספר הדתי 'תחכמוני' בתל אביב, אף העמיד לרשות הצופים צריף בחצר המוסד. בל"ג בעומר תר"ץ (1930) אוחדו ארגוני צופים שהיו קשורים לבתי הספר הדתיים תחת השם 'זרובבל', שהוחלף מאוחר יותר בשם 'עדת הצופים'.

המורה אשר ריבלין מבית הספר 'תחכמוני' נבחר לעמוד בראש הארגון והנהיג אותו עד לפטירתו ב-1973. הצופים הדתיים שינו במקצת את נוסח מידות הצופה והוסיפו לנוסח המקורי את המלים 'לה' ולתורתו: "הצופה נאמן לה', לתורתו, לעמו, למדינתו ולשפתו". גדודי עדת הצופים נקראו על שם מקומות ואזורים היסטוריים בארץ ישראל, והקבוצות נקראו בשמות גיבורים לאומיים. בסוף 1932 מנתה העדה 120 חברים, והם פעלו בגדודים נפרדים לבנים ולבנות. הצריף שלהם, שגודלו היה כ-25 מ"ר, היה צר מלהכילם, והם ביקשו מהעירייה לסייע להם להקים מועדון חדש. עדת הצופים בתל אביב סבלה לעתים מהתנכלויות של ילדים שהשתייכו ל'ברית

החשמונאים' – ארגון נוער דתי שהיה קשור לתנועה הרוויזיוניסטית. ב-1941 אירעה תקרית שבה נפרץ צריף העדה והחברים הוכו. בי"ט באדר תש"א (18.3.1941) דיווח מנהל בית הספר על האירוע למנהל מחלקת החינוך בעיריית תל אביב וביקש עזרה:

זה ימים אחדים שארגון 'ברית החשמונאים' עושה ניסיונות לפלוש לבית ספרנו, תוך הצריף העומד בחצר. מר מרקובסקי סילק אותם לכתחילה, אבל בלילה שוב פרצו לתוך הצריף. מחוסר יכולת להשתלט עליהם הזעיק את המשטרה, שנקטה אמנם בפעולות נגדם ולפי הוראותיה הוצאו מטלטליהם לרחוב לילינבלום על ידי הכניסה לבית הספר. גם לאחר התערבות המשטרה לא הרפו מאתנו. מאתמול נקטו באמצעים חדשים: הם באו לביתו של המורה ריבלין, ראש עדת הצופים, ואיימו עליו בכל מיני אימים, ובלילה פרצו למועדון עדת הצופים הנמצא באותו צריף,

סירת ההצלה 'עמליה' נתרמה על ידי אב לזכר בתו שטבעה בים. הסירה בשימוש קבוצת 'העוגן הצולל' ביפו, 1919

הראשי של צופי הגימנסיה.
לאחר מחלוקת גדולה סביב
המינוי נרגעו הרוחות, ושפירא הנהיג
את צופי הגימנסיה בידו הרמה כהרגלו.
צופי הגימנסיה פעלו תחילה כגוף נפרד, ללא
קשר לתנועת הצופים הארצית, ואף ניסחו חוקה
משלהם שכללה הנחלה של תולדות הציונות. רק
ב-1945 הושג הסכם להצטרפות צופי הגימנסיה
להסתדרות הארצית של הצופים, ושבת
הגימנסיה התאחד עם קהילת הצופים.
לזינוק הגדול בצופיות התל אביבית, שהתרחש
בסוף שנות השלושים, היה אחראי יעקב הלוי,
גם הוא מורה בגימנסיה. בצעירותו היה הלוי
ראש גדוד בשומר הצעיר בעיר קאליש שבפולין,
וב-1935 הגיע לארץ כמזכיר משלחת פולין
למכביה השנייה. הוא החליט להישאר בארץ,
שימש מורה להתעמלות בגימנסיה והיה ראש
שבט צופי הגימנסיה. בסוף 1935 הוזמן הלוי על
ידי עיריית תל אביב להקים בתל אביב מועדוני
חינוך משלים ליד בתי הספר העממיים, והחליט
להוסיף להם פעילות צופית. הלוי התחיל לגבש
את תכניתו בארבעה בתי ספר בעיר – הכרמל,
אחד העם, ביאליק ותל נורדאו – ובהמשך גם
בבית הספר בלפור. בעזרת המורים הוא בחר
במדריכים מבין התלמידים המצטיינים והבולטים
בכיתות ז'. בסוף 1937 כבר היו כ-250 חניכים
ביחידות הצופים של הלוי.

את ההתארגנויות הראשונות של הצופים בארץ הובילו מורים מהגימנסיה בתל אביב, ומבית הספר הריאלי בחיפה, אבל בתי הספר לא תמכו בפעילות באופן רשמי

חיבלו ברכוש, שכרו ארונות ועוד מעשי
בריונות. מעשים אלה, למרות שנעשו אחרי
הלימודים, ידועים לכל התלמידים, ומבחינה
מוסרית השפעת מעשים אלה נפסדת. אנו
מבקשים מכבודו לנקוט בכל האמצעים, אפילו
הקיצוניים ביותר, למנוע הישנות המקרים
האלה (שם, ב').

צופי הגימנסיה

ביוזמתו של ברוך בן-יהודה, מורה למתמטיקה
ואביה של אשת הפלמ"ח הנודעת נתיבה בן-
יהודה, הצטרפה גם הגימנסיה ב-1935 לבתי
הספר שנתנו חסות לשבטי הצופים, ובבית הספר
הוקם שבט צופי הגימנסיה. שנתיים מאוחר יותר
הזמין בן-יהודה את יעקב שפירא שהיה מזוהה
עם קהילת הצופים הוותיקה לשמש כמדריך

תנועת הנוער כבשה
בהדרגה את לבם של רבים.
צופים ברחובות תל אביב,
גלויה צבעונית בהוצאת
'אחים אליהו', 1921
מאוסף גלריית מלכה פולק למפות
ותיקות, תל אביב

מלחמת שרפת הצריפים

ההצתה של צריף עדת הצופים היא עדות לאלומות שתנועת נוער יכולה להגיע אליה. עשרים שנה מאוחר יותר הולידה היריבות בין תנועות הנוער גל מכוער של הצתות צריפים

המועדונים הראשונים של תנועות הנוער היו ברובם צריפים, בעיקר כאלה שנותרו ממחנות צבא בריטיים וממחנות צה"ליים מראשית ימי המדינה. העץ הדליק שימש חומר בערה מצוין לשלהבת האיבה ששררה בין קבוצות הנוער מהשבטים השונים ומתנועות נוער אחרות. ברוב המקרים המציתים לא נתפסו, אך בעיתוני התקופה נשמעה הערכה כי מדובר בריב בין התנועות על תקציבים ועל סיוע מצד העירייה, וכנראה גם ביריבות לשמה בין התנועות ובתוכן. צריפים רבים שנשרפו הוחלפו במבני קבע. כנער צעיר בכיתה ה', בשנתי השנייה בתנועה, הייתי עד לשרפה הגדולה בשבט צופי דיזנגוף. חלק גדול מחומרים שעליהם טרחנו במשך חודשים עלו באש באותו אירוע מצער.

הנהגה מקומית משותפת של הצופים בתל אביב, וכי החבר יובל הופנקו נבחר למזכיר הכבוד של הנהגה זו. אנו מקווים שהאגודה למען הצופיות שנוסדה בתל אביב, ושכבודו לוקח חלק בה, תיגש לעבודה מעשית וקונסטרוקטיבית למען הצופיות בתל אביב ובכל הארץ (שם, א').

ראש העירייה ישראל רוקח הביע סיפוק ואף השתתף במסדר חגיגי לרגל האיחוד. אריה כרוך לא נשאר חייב, ובאחת הישיבות בעיריית תל אביב העיר כי פעילות הצופים בתל אביב לא צלחה כיוון שהאדם שפעל בשם מחלקת החינוך לא היה רציני ואחראי מספיק. בתגובה קבל יעקב הלוי, מפקד שבטי הצופים על שם דיזנגוף, במכתב לכל חברי הנהגה הארצית של הצופים:

כראש תנועת הצופים הארצית הוא התקשה לקבל את איחוד השבטים התל אביביים. אריה כרוך

זו הייתה הפעם הראשונה בארץ, ואולי גם בעולם כולו, שעירייה לקחה על עצמה את הטיפול בצופים ואף סייעה בתקצובם. בחנוכה תרצ"ט (1938) נערך מפקד חגיגי של כל שבטי הצופים שהוקמו על ידי יעקב הלוי, ובאותו מעמד הוחלט על איחוד השבטים הללו וקריאתם על שם מאיר דיזנגוף שנפטר כשנתיים קודם לכן. יצחק אלטרמן, אביו של המשורר נתן אלטרמן, אשר עמד בראש מחלקת החינוך ותמך בפעילותו של הלוי, מונה לראש צופי שבט דיזנגוף.

אלטרמן נפטר כעבור שנה, ולאחר מותו התחדש המאבק החרף בין כל קבוצות הצופים בעיר העברית הראשונה. אך למרות המאבקים הפעילות התרחבה, וב-1939 כבר היו בעיר חמישה שבטים ובהם כ-1,800 חברים, יותר מכפליים ממניין הצופים בארץ כולה רק ארבע שנים קודם לכן. בשנות הארבעים המוקדמות התחוללה התפתחות אדירה בשבט דיזנגוף והוא הפך לשבט הגדול והתוסס בתל אביב.

מדינת תל אביב

במהלך השנים היו ניסיונות נוספים לאחד את פעילות צופי תל אביב להנהגה אחת, למורת רוחם של ראשי הסתדרות הצופים בארץ ישראל, ובראשם אריה כרוך. בי' במרחשון תרצ"ח (1937) שלח יוסף מיוחס הודעה למזכיר עיריית תל אביב:

הנני מתכבד להודיעו שגוש הצופים הקשישים וקהילת הצופים בתל אביב יצרו

פעילות הנוער הימית התמימה העניקה ליישוב יכולות ימיות, ואלה מומשו בסיוע להבאת מעפילים. חטיבת צופים של הסתדרות הצופים הקשישים על המזח, 1929 מאוסף מקסים ליברמן

זו הייתה הפעם הראשונה בארץ, ואולי גם בעולם כולו, שעירייה לקחה על עצמה את הטיפול בצופים ואף סייעה בתקצובם

לביל"ויים, שהצופים חוגגים את כ"ד בשבט ולא את כ' תמוז ושה'תקווה' אינה המנונם של הצופים. נגד זה יורשה נא לי לומר שבכ' בתמוז נערכות חגיגות זיכרון בכל גדודי הצופים בארץ ... יומנו של הרצל משמש חומר לקריאה ולשיחות רבות בכל היחידות הצופיות ... החשש שאין נותנים מקום מספיק לתקופת הביל"ויים אינו מוצדק ... באשר להמנון, הסתדרות הצופים מכירה בהמנון אחד ויחיד וזהו 'התקווה'. מלבד זה יש לצופים המנון משלהם 'היה נכון', ובפגישות כלליות ניתן מקום לפעמים בפתיחת הפגישה לשר 'ברכת עם' ... ובסיום הפגישה להמנון הלאומי 'התקווה' (שם, א').

לאחר קום המדינה אוחדו כל צופי תל אביב תחת המסגרת העירונית, והצופיות התל אביבית המשיכה להתפתח. כיום מונה הנהגת צופי תל אביב כ-11 אלף חניכים ומפעילה 21 שבטים הפרוסים ברחבי העיר. ם

לקריאה נוספת:

חמדה אלון, 'היה נכון! חמישים שנות צופיות עברית בארץ ישראל', עם הספר, תשל"ז; מרדכי נאור (עורך), 'תנועות הנוער 1920-1960', יד יצחק בן-צבי, 1989; איתן בר-יוסף, 'עופור חלוצי לוחם: הצופיות העברית ומורשתו האימפרילית של באדן-פאול', בתוך: יהודה שנהב (עורך), 'הצינונות והאימפריות', עמ' 212-236.

אילן שחורי

עיתונאי, היסטוריון ומורה דרך. כותב עבודת חקטור על תל אביב בחוג ללימודי ישראל באוניברסיטת חיפה. מחבר הספר 'חלום שהפך לכרך' ומפעיל האתר 'תל אביב שלי'

החבר כרוך הוזמן לישיבה זו כראש תנועת הצופים. הוא ניצל את הופעתו בפני ועד החינוך והתקיף אותי באופן אישי מבלי שיהיה לו יסוד כלשהו. הופעה כזו אין לה תקדים בדברי ימי הצופיות, והיא מורידה את ערך הצופים במידה רבה (שם, ב').

הלוי חשף במכתב את מניעיו של כרוך וציטט את דבריו באותה ישיבה:

אני אפוצץ את הגושים בתל אביב, אפורר אותם. האיחוד בתל אביב לא יקום ולא יהיה (שם).

לעימות בין הגורמים הארציים לגורמים התל אביביים נכנסו גם טענות אידאולוגיות. בארכיון העירייה מצוי מכתב ששלח יוסף מיוחס, מדריך לענייני נוער ממחלקת החינוך של הוועד הלאומי לכנסת ישראל, לראש העירייה ישראל רוקח בי"ט באייר תרצ"ז (30.4.1937), כדי להבהיר את התנהלות הצופים:

התעוררו חששות שהסתדרות הצופים אינה נותנת מקום מספיק בתכניתה להרצל או

טקסים ומשמעת. נער משבט זבולון מסמן הבטחה צופית בטקס ליד הירקון, חנוכה תרפ"ז (1926) מאוסף מקסים ליברמן

סגולה

מגזין ישראלי להיסטוריה

גיליון 134
אלול תשפ"א 6.334
אוגוסט 2021
39 ש"ח

קיצור תולדות הפילוסופיה

פילוסופים גדולים

הסולם של
ויטגנשטיין

לבקר את הנשר הגדול
רבי חסדאי קרשקש

תל אביב הקטנה | היה נכון בחולות – צופי תל אביב | המעלית שלפני הראשונה

